

Pere Bohigas i Balaguer (1901-2003)

Manuel Jorba

(Universitat Autònoma de Barcelona)

El doctor Pere Bohigas, membre honorari de la Societat Verdaguer, va morir a Barcelona el 27 de febrer de 2003, pocs dies després de complir els 102 anys. En premsa el darrer volum d'aquesta revista, tot just s'hi va poder donar notícia del decés i destacar genèricament la seva valuosa aportació als estudis verdaguerians, que cal situar en el context dels estudis literaris, bibliològics i codicològics a què va dedicar la seva llarga carrera professional.

El doctor Bohigas havia dit i repetit que hauria volgut ser primordialment, o més aviat exclusivament, un romanista, però que només ho havia pogut ser a estones. De fet, la seva formació l'hi portava, però les circumstàncies l'en van desviar més del que hauria volgut, tanmateix per camins professionals afins i igualment positius, i personalment satisfactoris.

Va pertànyer a una de les primeres generacions d'estudiants que van disposar d'unes institucions i d'uns instruments de formació més directament i afinadament adequats per als estudis que tenien la llengua pròpia i l'àmbit cultural català com a marc de referència en el procés d'aprenentatge. Si la Universitat no oferia per als estudis històrics, filològics i literaris catalans el que raonablement se li podia reclamar —a les aules, als seminaris i a la biblioteca—, els programes culturals de les noves institucions polítiques, singularment la Mancomunitat de Catalunya, i els esforços personals de molts havien fet possibles els Estudis Universitaris Catalans, l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya, eines fonamentals que van servir a Bohigas i als seus coetanis per a fer-se amb una molt bona formació de base com a investigadors i docents.

D'altra banda, l'Arxiu d'Etnografia i Folklore i l'Obra del Cançoner Popular van ser per a ell, entre alguns altres, una ocasió per posar a prova per primera vegada les seves capacitats: entre 1922 i 1925 participà com a filòleg en les missions de recerca de cançons populars, al costat dels musicòlegs Higiní Anglès i Josep Barberà.

Els estudis per al grau de doctor a Madrid, el curs 1921-22, les estades a Portugal i a Londres i els cursos passats a París (1925-27) li van donar encara més amplitud i solidesa per a la dedicació a la romanística, a la bibliologia i, entre

altres disciplines, a la paleografia, que ensenyà a la Universitat Autònoma, fins que en fou separat el 1939. Alguns anys més tard, pogué exercir la docència limitadament en el camp bibliològic a l'Escola de Bibliotecàries i, com a paleògraf, a la Universitat de Barcelona, el curs 1965-66.

Professionalment, però, la seva casa de treball fou la Biblioteca de Catalunya, on l'any 1931 el portà el doctor Rubió i Balaguer, que tingué en el doctor Bohigas un col·laborador sòlid, constant i fidel, com a responsable dels manuscrits i dels impresos de la reserva, de resultes dels mèrits acreditats amb els estudis codicològics dedicats als manuscrits catalans de diverses biblioteques europees (els successius lliuraments d'«El repertori de manuscrits catalans» al *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, recollits, amb d'altres estudis, a *Sobre manuscrits i biblioteques*, el 1985) i amb altres estudis de l'àmbit de la bibliologia, que li permeteren de publicar el modèlic *Resum d'història del llibre* (1933).

L'expedient disciplinari que li havia estat obert l'any 1939 per les noves autoritats franquistes li fou sobresegut el febrer de 1940, poc després que la Biblioteca, rebatejada amb el nom de Biblioteca Central ja imposat durant la dictadura de Primo de Rivera, passés a dependre del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, que el Dr. Felip Mateu en fos nomenat director i que fos reoberta al públic a la nova seu. Per això el doctor Bohigas, que, com a «encarregat» temporal de la institució, procurà d'atenuar les conseqüències de la repressió generalitzada, s'hagué de sotmetre, el 1941, a les noves exigències administratives per recuperar definitivament, el 1942, després d'una breu estada a Mallorca, el lloc de treball, i per mantenir, al lloc per a ell més adequat, el compromís personal i professional amb la cultura catalana, compromís refermat el 1942 mateix amb l'entrada a l'Institut d'Estudis Catalans. La publicació dels nous estudis sobre *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña* (1960-67), que inclou l'*Inventario de códices miniaturados o iluminados de procedencia catalana o existentes en bibliotecas catalanas*, i *El libro español (Ensayo histórico)* (1962), representen la continuació, obligadament amb substitució de la llengua fins aleshores més habitual en les seves recerques, d'una de les seves dedicacions més celebrades per historiadors, bibliòlegs i filòlegs.

Fins al 1971, que es jubilà, treballà a la Biblioteca de Catalunya. Després, durant molts anys, en fou «degà» dels jubilats (juntament amb el doctor Mateu, mort el 1998), i hi mantingué una relació de cooperació com a investigador conecedor dels seus fons que féu que de molt bon grat, coincidint amb la meua direcció de la Biblioteca, hi fos homenatjat en complir els noranta anys, el febrer de 1991, en un acte emotiu a la sala cervantina, i al seu domicili en complir els 95. A més, en part en vida, i en part pòstumament, el seu arxiu, que inclou l'epistolari, i la seva biblioteca han estat llegats a la Biblioteca, on ara és en curs d'identifica-

ció, classificació i catalogació. Hi deu haver, amb tota seguretat, els capítols que tenia enllestits d'una ambiciosa història del llibre en què va treballar molts anys.

La relació amb els fills i hereus més directes del vuit-cents — els Rubió i Lluch i Rubió i Balaguer, mestres seus, molt especialment —, implicats en la valoració i l'anàlisi dels corrents renovadors de la cultura que posaven la llengua catalana com a instrument de cultura i la cultura recent marcada per la Renaixença i els seus elements constitutius com a objecte d'estudi, el féu interessar per manifestacions com la literatura popular (no sense una saludable distanciament crític, que el portà a advertir, en un article de 1931 sobre «L'esperit universitari i la literatura», de no caure en el parany dels automatismes de mètode propis de molts dels estudiosos vuitcentistes de l'èpica medieval), i per alguns dels protagonistes de la modernització i l'expansió cultural catalanes del segle anterior. Pere Bohigas s'hi reconeixia com una anella de la cadena, i això, juntament amb la devoció pels mestres esmentats, explica l'estudi dedicat a «Els Rubió i els llibres, una dinastia d'homes de lletres», de 1978, i «El sentit crític del bisbe Torras», de 1950, on discuteix les conclusions del bisbe penedesenc contraposant-les a la seva visió dels corrents religiosos i filosòfics medievals, singularment del franciscanisme representat per Lluç.

Els estudis folklòrics culminarien en la preparació del *Cançoner popular català*, el primer volum del qual, l'únic que havia estat imprès, fou destruït a mans dels falangistes com un episodi més de la repressió cultural franquista, al principi del 1939, i no seria accessible fins a l'edició del conjunt de l'obra, en dos volums, de 1983.

S'interessà per l'obra construïda per filòlegs com Antoni de Bastero (1943), i especialment per Milà i Fontanals —i no solament perquè era, com ell mateix, vilafranquí: va participar, estudiant de divuit anys, als actes del centenari del naixement conduïts per Rubió i Lluch a Barcelona i a Vilafranca. D'aquestes dates són també algunes de les col·laboracions a la revista *Universidad* i a la revista vilafranquina *Penedès*, entre les quals algunes de tema folklòric i literari vilafranquí (recollides, amb algunes de posteriors, a *Folklore del Penedès. Primers estudis literaris*, el 1993), i una sèrie de breus apunts, no signats, dedicats a alguns dels constructors de la literatura vuitcentista com, entre d'altres, Aguiló, Balaguer, Llorente, Pons i Gallarza, Rubió i Ors, Soler i, cinc vegades, Jacint Verdaguer, al qual tornaria anys després.

Les aportacions més ambicioses a l'estudi de la literatura vuitcentista, sobretot a través de l'obra de Verdaguer, no desdiuen en absolut de la solidesa de la seva contribució al coneixement de la literatura medieval, com a estudiós i editor de textos (destacadament d'Ausiàs Marc, de la lírica trobadoresca, de la matèria de Bretanya) i com a promotor d'edicions d'obres inèdites a través de la «Biblioteca

Catalana d'Obres Antigues», ni de la contribució al coneixement de la història del llibre i la lectura.

Les seves responsabilitats a la Biblioteca de Catalunya, que el portaren a preparar l'exposició organitzada amb motiu del centenari del naixement de Jacint Verdaguer, van fer que els originals manuscrits, les diverses edicions i la biblioteca verdaguerians, fossin, sota l'estímul dels estudis d'Eduard Junyent i de Josep M. de Casacuberta, en especial el que aquest dedicà a la gènesi de *L'Atlàntida*, un esquer irresistible a la seva curiositat intel·lectual.

Crec veure en la presentació de l'exposició esmentada, de 1945, i malgrat els condicionaments polítics del moment, el propòsit de difuminar la instrumentalització política del centenari orquestrada per les autoritats polítiques franquistes (com anys abans havia fet Primo de Rivera amb la inauguració del monument erigit a Barcelona), en remarcar que els objectius profunds de la Biblioteca no havien canviat malgrat la nova denominació: «El enaltecimiento de la obra y de la figura de Jacinto Verdaguer no es para nuestra Biblioteca un tema de circunstancias, sino un motivo permanente. En sus diversas etapas, la misión de nuestra institución no ha variado, aunque se hayan introducido alteraciones en su denominación oficial [...]. Repasando sus autógrafos, a través de los cuales tan vivamente se siente el amor paciente con que Verdaguer se entregaba a la delicada labor de cincelador de la lengua a la que tanta gloria han dado sus obras, nos parecía que la entristecida figura del poeta en sus últimos años se asociaba a nuestras nostalgias del momento» (Prólogo a *Primer Centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945). Catálogo de la exposición conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*. Barcelona, 1946, p. 5 i 22).

Més enllà del biografisme dominant, tanmateix necessari, aborda, juntament amb la codicologia, l'estudi de diversos aspectes d'algunes de les obres com a creació literària. El mateix any del Centenari descriu el manuscrit 366 de la Biblioteca de Catalunya, que correspon a la represa tardana de la redacció de *Colom*, tot remarcant la continuïtat de certs temes poètics des de la joventut al final de la seva vida. I hi apunta el que la crítica més recent ha deixat ben establert: que de les darreres obres de Verdaguer no se'n pot deduir cap mena de decadència creativa, perquè, bé que creu que aleshores no hauria estat capaç d'emprendre una nova *Atlàntida*, és el temps de llibres com *Sant Francesc*, *Flors del Calvari* i *Al Cel*, i el d'alguna de les seves millors proses.

En el treball «La Atlàntida, Colón y América en la obra de Verdaguer», llegit en unes primeres jornades de llengua i literatura catalanes de Salamanca, el 1956, aborda una qüestió rellevant per al coneixement del procés d'elaboració del poema, a propòsit del lloc de *L'Atlàntida* dita de Vic en la cronologia del tema de Colom i del de l'Atlàntida, i de les fonts tingudes en compte per al poema de

1877-78. I amb bon criteri considera el «Somni d'Isabel» un dels fragments més dèbils, i insisteix en el valor de l'obra lírica i en el de les proses dels darrers anys. Per això, al «Pòrtic» escrit per a l'edició de *Brins d'espígol* (1981) destacaria els «passatges d'excel·lent poesia» d'aquest llibre pòstum.

Atret pel que ell anomena la dualitat de Verdaguer, és a dir la capacitat constant de compaginar els dos «modes», el «solemne» i el «simple», de la seva poesia, va redactar les «Notes sobre la composició i l'estructura de *L'Atlàntida*», el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres, el 1958, que començava amb l'evocació d'Apel·les Mestres, tot destacant-ne l'arrel romàntica dels idil·lis i balades i la capacitat tant de l'expressió violenta davant la maldat humana, com de la més habitual expressió tendre i sentimental davant de la bellesa del món.

La manca de l'edició de l'obra juvenil no publicada de Verdaguer, que Casacuberta tenia anunciada per aquelles dates i que veia necessària per poder establir si en aquests dos «modes» hi ha «l'aplicació de dos cànons poètics, segons els motlles de la teoria literària en què es formà Verdaguer, o bé podem trobar en tots dos un comú denominador, que serà l'essència de la seva poesia, l'entranya viva que anima tota la seva obra», mediatitzava el seu estudi. Tanmateix, hi són de destacar, entre altres observacions: 1) la valoració de la capacitat creixent de creació de poesia segons models populars, més enllà del procediment més pròpiament imitatiu dels primers temps, o la de la persistència de procediments com l'ús de «tendres diminutius» i de l'evocació «amb els noms més corrents i concrets les coses belles del món»; 2) la remarca de la qualitat literària de la descripció del continent atlàntic i de l'hort de les taronges d'or, del cant II de *L'Atlàntida*, i 3) la convicció que la major qualitat de la concepció i resolució poètiques del medi enfront de la menor de la dels personatges (tant a *L'Atlàntida* com a *Canigó*) és deguda al fet que Verdaguer era un limitat creador de caràcters, desconixedor dels homes «en la vida pràctica».

Tret de l'estudi dels manuscrits de *Canigó* (publicat a *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 2, 1981, p. 333-366), els altres han estat recollits a *Aportació a l'estudi de la literatura catalana* (1982) o a *Mirall d'una llarga vida* (2001).